

ΑΠΟ ΤΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΕΘΙΜΑ

σάκις οἱ ἐχθροὶ ἐξεπολιόρκουν πόλιν τινά, ἐκ τῶν πρώτων ἐπεδίδοντο εἰς λεηλασίαν αὐτῆς καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν κατοίκων. Σύζυγοι ἀπεχωρίζοντο τότε τῶν συζύγων, ἀδελφοὶ τῶν ἀδελφῶν καὶ γονεῖς τῶν τέκνων, ἵνα κατανεμηθῶσιν εἰς διάφορα σημεῖα συγκεντρώσεως τῶν αἰχμαλώτων. Τί πρὸς τὸν νικητὴν, ἂν ἐδῶ γέρον γονεὺς μετ' ἀγωνίας ἐζήτει ν' ἀνακαλύψῃ τὰ φίλτατα ἢ παρέχει λυσικόμος μήτηρ τὰς παρειὰς σπαράσσουσα ἀνεκάλει ὀνομαστὶ τὸ ἀπὸ τῆς μητρικῆς ἀγκάλῃς ἀποσπασθὲν βρέφος, τὸ ὁποῖον, φεῦ! οὐδέποτε θὰ ἐπανέβλεπε;

Σκηναὶ ἀλησμονήτου τραγικότητος, τὰς ὁποίας ἀμυδρῶς μόνον ὑπενθυμίζει ἡ σημερινὴ φράσις

ἔχαν' ἡ μάνα τὸ παιδί καὶ τὸ παιδί τὴ μάνα.

* *

Οἱ αἰχμάλωτοι φυλακίζομενοι ἢ εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καταδικαζόμενοι ὑφίσταντο πολλάκις ἐπιμόνους τῶν δεσποτῶν πιέσεις, ἵνα ἀλλάξωσι τὴν θρησκείαν των. Καὶ ὅσοι μὲν αὐτῶν, πιστοὶ εἰς τὸ πάτριον θρήσκευμα, ἀνθίσταντο, οὐχὶ σπανίως εὗρισκον τὸν μαρτυρικὸν θάνατον, ὡς πληροφοροῦσιν οἱ συγγραφεῖς, οὐχὶ ὀλίγοι ὅμως ὑποκύπτοντες εἰς τὰς βασάνους καὶ τὰς διαρκεῖς μαστιγώσεις, ἤναγκάζοντο ν' ἀρνηθῶσι τὴν θρησκείαν των, αὐτοὶ δ' ἦσαν τῶν ὁποίων

ἄλλαξαν τὴν πίστιν ἕως τὸ ξύλο.

* *

Ἐφ' ὅσον ἡ ἀρχαία θρησκεία ἐπεκράτει ἀνὰ τὰς Ἑλλη-

νικὰς χώρας, αἱ διάφοροι θρησκευτικαὶ πομπαὶ (Ἐλευσινίων, Παναθηναίων, Διονυσίων κ.τ.λ.) ἐθεωροῦντο σεμναὶ καὶ ἱεραὶ, ὅταν ὅμως ἤρχισε νὰ διαδίδεται ὁ Χριστιανισμός, τότε οἱ τοῦτον πρεσβεύοντες τὰς πομπὰς ταύτας ἐθεώρουν ἀποβλήτους καὶ τοῦ διαβόλου ἔργα. Ἐντεῦθεν μικρὸν κατὰ μικρὸν αἱ λέξεις πομπῆ¹ (μπομπῆ) (ἐκ) πομπεύω (μπομπεύω) ἔλαβον κακὴν σημασίαν καταντήσασαι νὰ δηλώσι κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα καὶ σήμερον δ' ἔτι τὴν διαπομπευσιν, τὴν αἰσχύνην καὶ τὴν ἐπονείδιστον καὶ ἄτιμον πράξιν².

*
* *

Ἐσάκις νικητὴς στρατηγὸς ἢ βασιλεὺς ἐπανήρχετο κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους εἰς τὴν πρωτεύουσαν, ἐτέλει, ὡς εἶναι γνωστόν, θρίαμβον ἐπὶ τῇ νίκῃ, καθ' ὃν διὰ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως παρήλαννον πρὸς ἐπίδειξιν οὐ μόνον διάφορα πολύτιμα λάφυρα, ἀλλὰ καὶ αἰχμάλωτοι δέσμιοι, ἐν οἴκτρῳ καταστάσει, τεταπεινωμένοι καὶ οὐχὶ σπανίως ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑβρίζομενοι καὶ προσηλακίζομενοι. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου τὸ θριαμβεύειν τινά, (ἐκ)θριαμβίζειν τινά ἢ θρίαμβον ποιεῖν τινά³ ἢ ιστάναι τινά θρίαμβον ἐσήμαινεν ὅτι καὶ τὸ διαπομπεύειν.

*
* *

Ἐπιπόδρομος ἦτο τὸ μέρος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον ἢ κατέλιγεν ἢ θριαμβικὴ πομπὴ ἢ ἐν ᾧ προεκηρύσσετο ἡ τέλεις θρίαμβου. Πβ. τὰς φράσεις πομπεύειν ἐν τῷ ἱππικῷ,

¹ Ἐννοεῖται ὅτι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἐλέγετο τὸ πομπεύειν καὶ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἐν πομπῇ διέρχεσθαι καὶ ἡ πομπὴ πρὸς δῆλωσιν τῆς θρησκευτικῆς παρελάσεως.

² Ἡ λ. πομπὴ πολλάκις καὶ μετὰ τοῦ ἐπιθέτου ἄτιμος. Ὁ ἀοιδίμος Ν. Πολίτης (Ἐβριστικά σχήματα ἐν Λαογραφ. τόμ. 4,627) ἐφρόνει ὅτι ἡ τοιαύτη κακὴ σημασία τῶν λέξεων μπομπῆ καὶ μπομπεύω προέκυψεν ἐκ τῶν κατὰ τὰ Ἐλευσίνια μυστήρια γεφυρισμῶν ἢ τῶν ἐκ τῶν ἀμαξῶν σκωμμάτων κατὰ τὰ Ἀνθεστήρια, τὴν γνώμην ὅμως ταύτην δὲν θεωρῶ πιθανήν.

³ Ὁ θρίαμβος οὗτος χαρακτηρίζεται καὶ ὡς ἄτιμος ἢ γελοιώδης.

θριαμβεύειν ἐν τῷ ἱππικῷ, θριαμβεύειν ἐπὶ ἵπποδρομίας, θριαμβεύειν ἐπὶ θεάτρου, θριαμβον ἐπὶ τοῦ θεάτρου κατάγειν. Εἰς τὸν ἵπποδρομον ὅμως, ὅστις ἤδη ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἐκαλεῖτο θεάτρον¹, πλὴν τῶν ἡττημένων, ὠδηγοῦντο καὶ ἐπεδεικνύοντο πρὸς ἐμπαιγμὸν καὶ ὕβριν καὶ πάντες ἐκεῖνοι, οἵτινες ἢ εἶχον προσβάλλει τὴν δημοσίαν αἰδῶ ἢ ἔξαναστάντες κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῆς καθεστῶσης τάξεως, εἶχον συλληφθῆ.

Διὰ τὴν ἀφορμὴν λοιπὸν ταύτην κατήντησε διὰ τῆς μεσαιωνικῆς περιόδου μέχρις ἡμῶν τὸ θεατρικὸν τινα, ποιῶ τινα θεάτρον ἢ γίνομαι θεάτρον νὰ σημαίνει διαπομπεύω ἢ διαπομπεύομαι.²

*
* *

Τὸ πρόσωπον τοῦ πρὸς ἐμπαιγμὸν περιεχομένου ἤλειπον κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλλωσιν χρόνους δι' ἀσβολῆς (μούτζας). Ἐντεῦθεν καὶ αἱ σημεριναὶ φράσεις ἔφυγε σὰ μουζωμένος, ἦτοι κατησχυμένος (Κρήτη) «κοίταξε νὰ μὴ μὲ μουτζουρώσης, νὰ μὴ μὲ κατασχύνης» δηλαδὴ (Σαλαμὶς καὶ ἀλλαχοῦ), αὐτὸς πιά ἐμουζαλώθη, τουτέστιν ἐστιγματίσθη (Χίος), μουτζούρωμα θέλει, ἐπὶ φαύλου (Βιθυνία) ἔννοια σου καὶ γὰρ σὲ βάρω, ἦτοι ἐγὼ θά σε τιμωρήσω (κοινὸν) κ.τ.λ.

Ὡς δ' ὁ ἔνοχος ἀποδειχθεὶς καὶ εἰς διαπόμπευσιν καταδικασθεὶς ἐβάφετο καὶ ἐδείκνυτο μαυροπρόσωπος³, οὕτω καὶ ὁ ἀθῶος ἀπολυθεὶς ἐξήρχετο εἰς τὴν κοινωνίαν λευκὸν περι-

¹ Ἐπάναγκες εἶναι οἱ πραγματευόμενοι περὶ τοῦ θεάτρου κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους νὰ ἔχωσι τοῦτο ὑπ' ὄψιν, πρὸς ἀποφυγὴν παρανοήσεων.

² Οἱ μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς μεταχειρίζονται καὶ τὸ ἀτίμως θεατρικῶ. Παρὰ τοῖς αὐτοῖς συνήθη καὶ τὰ θεατρικῶμαι καὶ γελῶμαι, θεατρικῶμαι καὶ πομπεύομαι.

³ Ἐν Ἠλείῳ λέγουσι νῦν ἐπὶ τοῦ αἰσχιστοῦ διαπράξαντος νὰ πάη νὰ βάρω τὸ κεφάλι του καὶ νὰ μὴ βγαίῃ ἄς τὸν κόσμον.

φέρων τὸ πρόσωπον. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἔλαβε τὴν ἀρχὴν καὶ ἡ σημερινὴ πάγκοινος παροιμιώδης φράσις

ἔβγηκε ἀσπροπρόσωπος,

ἥτοι ἀπεδείχθη ἀθῶος τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ κατηγορίας¹.

*
* *

Δὲν ἤρκοῦντο ὅμως μόνον εἰς τὰς ἀνωτέρω ταπεινώσεις οἱ πρόγονοί μας. Τὸν ἐπὶ ὄνου ἐποχούμενον καὶ διαπομπεύμενον οὐ μόνον κατὰ κόρρης ἐπληττον, ἀλλὰ καὶ ἐμόλυνον δι' ἀποχωρημάτων, ἅτινα ἔρριπτον κατ' αὐτοῦ. Τὸ ρυπαρὸν αὐτὸ ἔθιμον ὑπομιμνήσκουσιν αἱ σημεριναὶ φράσεις: *θα ρρῶ πῶς θὰ σὲ.... τὸν.... πατόκορφα, κι' ἔλειψε ἄτον* = τὸν ὕβρισαν ὑπερβολικὰ (Τραπεζοῦς) καὶ τοῦ.... τὸ γὰ ἰδα ρο.

Ὅταν δὲ τὰ πάθη ἦσαν βιαιότερα ἢ τὸ ἔγκλημα βαρύτερον, τότε ὁ πομπεύμενος «ἠσβολοῦτο τοὺς κύκλους τῶν ὀφθαλμῶν», ὡς ἔλεγον οἱ Βυζαντινοί, ἥτοι ἐτυφλῶντο καὶ κατόπιν μουτζωνόμενος περιήγετο, ἢ, ὅπερ συνηθέστερον, πρότερον περιήγετο μουτζωμένος καὶ κατόπιν ἐτυφλοῦτο. Ὅπως ἂν ἔχη, ὁ δυστυχὴς εἶχε τότε

*τύφλες καὶ μουτζες*²

*
* *

Οἱ παρακολουθοῦντες τὴν ἄτιμον πομπήν, ἵνα ἐμπαίξωσι τὸν διαπομπεύμενον καὶ τῶν συμπολιτῶν τὴν προσοχὴν καὶ συγκέντρωσιν ἐφελκύσωσιν, ἢ ἐκρέμων ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ

¹ Ὁ Ν. Πολίτης (Παροιμ. 2. 549) φρονεῖ ὅτι ἐνταῦθα ἀσπροπρόσωπος εἶναι ὁ ἔχων λευκὸν καὶ ἄσπιλον τὸ πρόσωπον, ὁ μὴ ἐρυθριῶν διὰ τὰς πράξεις του.

² Πβ. καὶ τὰς ὁμοίας φράσεις: ἐμπρός μουτζα καὶ πίσω τύφλα, ἐπὶ τῶν πάντοθεν διωκομένων (Ἀθηναί) δὲν πὰς γὰ δῆς τὴν τύφλα σου καὶ τὴ μουτζα σου; ἥτοι τὴν δυστυχίαν σου (Κύθνος).

αὐτοῦ κώδωνας ἢ ἔκρουον τοιούτους διαλαλοῦντες ἅμα καὶ τὸ ἔγκλημα. Νῦν πᾶς τις ἐννοεῖ διατὶ καὶ σήμερον ἀκόμη λέγουσι τῆς κρέμασαν κουδούνια ἢ τῆς ἔκαναν κουδούνια, ἦτοι τὴν ἐδυσφήμησαν ἢ δὲν πάειν ἄκούση τὰ κουδούνια τῆς, ἦτοι τίνας ἀτιμίας τῆς ἀποδίδουσιν ὑβρίζοντες, ὡς καὶ διατὶ ἐν Χίῳ μὲν καμπανίζω τινὰ σημαίνει χλευάζω τινὰ κοινοποιῶν κακὴν αὐτοῦ πράξιν, ἐν Αἰτωλίᾳ τοὺν βάρισαν καμπάνα σημαίνει τὸν ἐτιμώρησαν, πολλαχοῦ δὲ αὐριοθ' ἀκούσης τὴν καμπάνα σου δηλοῖ τὸ αὐριον θὰ πληροφορηθῆς τὴν τιμωρίαν σου.

*
* *

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μαρτύρων οἱ τὸν Χριστὸν ὁμολογοῦντες, μεταξὺ ἄλλων μαρτυρίων ἅτινα ὑφίσταντο, ὑπεχρεοῦντο νὰ φέρωσι καὶ βαρεῖς λίθους ἀπὸ τοῦ λαιμοῦ ἐξηρημένους. Τὸ «καὶ λίθον προσδήσαντες κατὰ τοῦ τραχήλου αὐτοῦ» συνήθως ἀναφέρεται ἐν τοῖς μαρτυρίοις. Πλὴν τούτου ὅμως ἐξηπλοῦντο οἱ βασανιζόμενοι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ τότε ἐπὶ τοῦ στήθους αὐτῶν ἐπετίθεντο βαρύνονται πλάκες, τὰς ὁποίας πολλάκις ἵνα ὑψώσωσιν ἐβάσταζον τέσσαρες, ὡς φαίνεται καὶ ἐκ τῶν κατωτέρω φράσεων, αἰτινες ἐκ μαρτυρίων ἐλήφθησαν. «Περίεσχίζον τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ λίθους, οἷς τέσσαρες ἐξ αὐτῶν ἐβάσταζον ἐπετίθουν αὐτῶ» «ὄστρακον κεκομμένον ὑπὸ τὸ νῶτον τοῦ μακαρίου μάρτυρος ὑποστρωθῆναι κελεύει καὶ λίθον μέγαν ἐπιτεθῆναι εἰς τὸ στήθος αὐτοῦ» «ὑπτιον δὲ διατείναντες καὶ βαρεῖ λίθῳ τὰ στέρνα καταβαρύνουσι».

Ἡ ποινὴ αὕτη φαίνεται ὅτι ἐξηκολούθησε καὶ καθ' ὅλους τοὺς μέσους αἰῶνας, ἀφ' οὗ συγγραφεὺς τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ὁ Δούκας, γράφει· «οὐκ ἔξοστιν στόμα ἀνοιῆαι καὶ γλῶσαν κινῆσαι..... κατὰ τῶν οὕτω τελουμένων ὁ γὰρ τοῦτο τολμήσας ἄξιος λιθοστρωθῆναι». Τόσον δ' εὐρύτητα ἦτο διαδεδομένη ἡ βάσανος, ὥστε καὶ κατὰ ΙΘ' ἀκόμη ἑκατονταετηρίδα ἦτο ἐν μεγίστη

χρήσει. Ἐπὶ παραδείγματι πληροφορούμεθα ὅτι κατὰ τὸ 1823 οἱ καταλαβόντες τὴν Σκιάθον Ἕλληνες ὄπλαρχηγοὶ ἐβασάνισαν τὸν ἠγούμενον τῆς μονῆς Κονιστρίας καὶ τὸν ἀδελφὸν του θέσαντες λίθους ἐπὶ τὰ στήθη αὐτῶν, κατὰ δὲ τὸ 1829 μανθάνομεν ὅτι καπετάνιος τις Λάμπρος ἐκ Κυνουρίας ἐτιμώρησε συλληφθέντα Ἕλληνα «διὰ πετρῶν, διὰ κρεμασμάτων καὶ διὰ καλάμων εἰς τοὺς ὄνυχας».

Ἄλλὰ καὶ ἔτι βραδύτερον, κατὰ τὸ 1866, πιστοποιεῖται ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῶν Φιλιατῶν τῆς Ἡπείρου ἐβασάνιζον τοὺς Χριστιανοὺς «διὰ δαρμῶν, πλακωμάτων μὲ βαρεῖς λίθους καὶ μύρια ἄλλα βάσανα» ἢ «διὰ δαρμῶν καὶ βαρέων πετρῶν ἐπὶ τῶν στηθῶν των», οὐδ' εἶναι ἄγνωστα ποιήματα, ἐν οἷς ἀναγινώσκομεν στίχους ὡς τὸν ἐπόμενον τὸν περιγράφοντα τιμωρίαν συλληφθέντων παιδίων.

τὰ πίστουμα τὰ βάλανι μὲ λιθάρια τὰ πλακῶνον.

Τὸ καλύπτειν διὰ πλακῶν ὁδὸν ἢ στέγην ἐλέγετο κατὰ τὸν μεσαῖωνα, καὶ σήμερον δὲ νῦν ἐνιαχοῦ, πλακῶνω¹, διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ ρήματος ἐδηλοῦτο καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα ποινή, ἣτις ἐλέγετο πλάκωμα καὶ πλάκωσις.

Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶναι φυσικόν, τὸ βάρος τῶν πλακῶν τούτων ἐπέφερε δύσπνοιαν καὶ στενοχωρίαν, διὰ τοῦτο σήμερον τὸ ἔχω ἢ αἰσθάνομαι πλάκωμα ἢ πλάκωσι σημαίνει καταλαμβάνομαι ὑπὸ δυσπνοίας².

* * *

Κατὰ τοὺς πρώτους Χριστιανικοὺς χρόνους μία τῶν ποιῶν, εἰς ἧς οἱ διῶκται τοῦ Χριστιανισμοῦ κατεδίκαζον τοὺς μάρτυρας ἦτο ἡ ἐξῆς. Προσέδενον αὐτοὺς ὀπισθεν ἀγρίων ταύρων ἢ ἵππων, ἔπειτα δὲ θέτοντες μεταξὺ τῶν σκελῶν τῶν ζώων πεπυρωμένα σίδηρα ἢ ἄλλως αὐτὰ ἐρεθίζοντες τὰ ἄφρινον νὰ φέρονται μεθ' ὀρμῆς. Ἀποτέλεσμα φυσικὰ

¹ Ἀπὸ τοῦ ἸΔ' τοῦλάχιστον αἰῶνος ἔχομεν καὶ τὰς λέξεις πετρῶνω καὶ πέτρωμα.

² Βαρυπλακῶνω ἐν Κύθῳ σημαίνει γίνομαι λιαν ὀχληρὸς καὶ ἀνυπόφορος.

τοῦ τοιοῦτου βιαίου δρόμου ἦτο ἡ μεληδὸν διάσπασις τοῦ μαρτυροῦντος.

Ἡ ποινή εἰς ἄλλας περιστάσεις ἐξετελεῖτο καὶ κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον. Οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν αὐτῆς δένοντες ἐκ τῶν ποδῶν τὸν καταδικασθέντα τὸν ἔσυρον διὰ τῶν ὀδῶν καὶ τῶν ἀγορῶν ἕως ὅτου οὗτος παρέδιδε τὸ πνεῦμα. Τὴν τοιαύτην καταδίκην ἐκάλουν τότε σ υ ρ μ ό ν, πρὸς δήλωσιν δ' αὐτῆς μεταχειρίζοντο σπανίως μὲν τὸ ρῆμα π ε ρ ι - σ ύ ρ ω, κατὰ κανόνα δὲ τὸ σ ύ ρ ω.

Καὶ αὐτὰ μὲν οἱ συγγραφεῖς ὁ λαὸς ὅμως φαίνεται ὅτι δημωδῶς τὴν τιμωρίαν ταύτην ἐξέφραζε διὰ τοῦ ρήματος κ ω λ ο σ ύ ρ ω, τὸ ὁποῖον, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ σύρω, συναντῶμεν εἰς κείμενα τῆς τελευταίας Βυζαντινῆς περιόδου, ὡς εἰς τὰς Ἀσίζας τῆς Κύπρου, ἔνθα λέγεται ὅτι, ἐὰν σκλάβος κτυπήσῃ καὶ φρονεύσῃ ἐλεύθερον «ἐντέχεται νὰ τὸν σύρου ν χαμαὶ χαμαὶ καὶ νὰ τὸν κρεμάσουν» ἢ «νὰ τὸν κωλοσύρου ν . . . καὶ νὰ τὸν κρεμάσουν» ὁμοίως δὲ καὶ εἰς τὸν Μαχαιρᾶν, ὁ ὁποῖος ἐν τῷ χρονικῷ του ὀμιλῶν περὶ συλληφθέντων Τούρκων αἰχμαλώτων λέγει ὅτι «ἐπέψαν τους εἰς τὴν Λευκωσίαν καὶ ἐκωλοσύραν τους καὶ ἐκρεμάσαν τους».

Ἡ τιμωρία λοιπὸν αὕτη, τῆς ὁποίας μνειάν εὐρίσκομεν καὶ εἰς δημῶδη σημερινὰ ποιήματα περιγράφοντα τὴν τιμωρίαν ἀπίστου συζύγου τὸ ἴδιον φρονευσάσης τέκνον, ὑπόκειται καὶ εἰς τὰς σημερινὰς κατάρας ποῦ νὰ σὲ δῶ νὰ σέρνεσαι ἢ ποῦ νὰ σὲ δῶ νὰ κωλοσέρνεσαι¹.

*
* *

Παλαιότερον ἔθιμον ἦτο² νὰ γυρεύωσι τοὺς παθόντας τὰς φρένας, νὰ τοὺς περιφέρωσι δῆλα δὴ πρὸς θεραπείαν ἀνὰ τὰς διαφόρους μονάς, μάλιστα κατὰ τὴν μνήμην τοῦ

¹ Τὸ κωλοσέρνω λέγεται καὶ ἐλέγετο καὶ βωλοσέρνω, ἐν Ζαγορίῳ δὲ τῆς Ἠπείρου νῦν καὶ σβαρνίζω. Αἱ κατάραι δὲν ἀναφέρονται εἰς παράλυσιν τοῦ σώματος, ὡς δέχονται τινες.

² Τὸ ἔθιμον ἐπικρατεῖ καὶ νῦν ἐτι ἐνιαχοῦ.

ἐπωνύμου ἁγίου, τὴν πανήγυριν. Ἐκεῖ, κατ' ἔθιμον ὅπερ ἐπεκράτει εἰς τὰς φυλακάς, ὑπῆρχε κορμὸς δένδρου, ὁ κορμὸς καὶ βραδύτερον κούτσουρον, ἀφ' οὗ ἐδένετο ὁ πάσχων, ἵνα μὴ, ἀφιέμενος ἐλεύθερος, φεύγῃ ἢ ἀτακτῇ. Ἐκ τῆς ἀφορμῆς αὐτῆς ἔλαβον τὴν ἀρχὴν αἱ περὶ παραφρονος, ἢ ἀνισορρόπου φράσεις· εἶναι γιὰ τὸ μοναστήρι, εἶναι γιὰ τὸ κούτσουρο

εἶναι γιὰ τὰ πανηγύρια.

* *

Οἱ μεσαιωνικοὶ μαθηταί, διὰ ν' ἀσκηθῶσιν εἰς τὴν γραφὴν, ἔπρεπε ν' ἀντιγράψωσι, καὶ δὴ πολλάκις, τὰ κατὰ τὸ ἄνω μέρος τοῦ πινακιδίου των ὑπὸ τοῦ διδασκάλου γραφόμενα γράμματα ἢ φράσεις, τὸν ὑπογραμμὸν καλούμενον.

Ἡ ἀπάλειψις τῶν ἐκάστοτε ἀντιγραφομένων ἐγένετο ἢ διὰ τεμαχίου κισσήρεως (ἀλαφρόπετρας) ἢ καὶ διὰ σπόγγου. Ὅσάκις ὅμως δι' οἰονδήποτε λόγον τὰ μέσα ταῦτα ἔλειπον, τότε ἀπέσβενον οἱ μαθηταὶ τὰ γραφέντα διὰ τῶν δακτύλων, οὓς πρότερον ἔπτυνον.

Ἐντεῦθεν ἡ φράσις

φτοῦ κ' ἀπὸ ξαναρχῆς

ἢ δηλοῦσα τὴν διὰ πτυσμοῦ ἀπάλειψιν τῶν γραφέντων, ἵνα καὶ πάλιν ἐπαναληφθῇ ἢ ἀντιγραφῇ.

* *

Τὰ Ρωμαϊκὰ λουτρά, κατὰ μίμησιν τῶν ὁποίων ἐκτίζοντο, παλαιότερον τοῦλάχιστον, τὰ Βυζαντινά, διηροῦντο εἰς διάφορα ἀνομοίως θερμαινόμενα διαμερίσματα, ὧν τὰ κυριώτατα ἦσαν τρία¹. Τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν, τὸ καὶ πάντων ψυχρότατον, ἐκαλεῖτο *frigidarium*, παρὰ τὸ *frigidus* = ψυχρός, τὸ δευτέρον *tepidarium* παρὰ τὸ *tepidus* = χλιαρός, διὰ τὸν ἐν αὐτῷ χλιαρὸν ἀέρα, καὶ τὸ τρίτον *caldarium* ἐκ τοῦ *calidus* = θερμός, ὡς τὸ ἰσχυρότατον

¹ Ὑπῆρχε καὶ τέταρτον διαμέρισμα *laconicum* καλούμενον.

πάντων θερμαινόμενον. Ἐγένετο δὲ τοῦτο, ἵνα μὴ ὁ λουόμενος ὑφίσταται τὴν ἀπότομον ἐπίδρασιν τῶν ἀνομοίως θερμαινομένων χώρων.

Πῶς ἐλέγετο τὸ frigidarium Ἑλληνιστί, ὅσον ἐγὼ γνωρίζω, δὲν μᾶς παρεδόθη, ἔχω ὅμως τὴν γνώμην ὅτι ἐκαλεῖτο «τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ». Ἐπειδὴ δὲ ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ δὲν εἶχεν ἐκπληρώσει τὸν σκοπόν, δι' ὃν εἰσῆλθεν εἰς τὸ λουτρόν, διὰ τοῦτο λέγουσι διὰ πάντα μὴ φθάσαντα εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπόν ὅτι

ἔμεινε ἴς τὰ κρύα τοῦ λουτροῦ.

*
* *

Γνωστὸν εἶναι ὅτι λουόμενοι οἱ μεσαιωνικοὶ ἡμῶν πρόγονοι ἐσαπωνίζοντο καὶ ἐτρίβοντο πρὸς ἀποβολὴν τοῦ ρύπου διὰ τῆς νῦν κοινῶς λεγομένης τζίβας, ἧτοι πλεγμάτων προερχομένων ἐκ σπάρτου κοπάνισθέντος. Τὰ νήματα ταῦτα, ὡς ἐκ σπάρτου προερχόμενα, ἐλέγοντο κατὰ τὸν μεσαιῶνα σπαρτία καὶ κοινότερον σπαρτία, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος γράφων «... τῇ σπάρτῳ, ἐξ ἧς παρέφθαρται χυδαῖζόμενον τὸ πλεκτὸν σπαρτίον, ὃ σωμάτων ρύπους ἐκτριβεῖ ἐν λουτροῖς» (421. 20) «... τὸ ἰδιωτικῶς λεγόμενον σπαρτζιον, σπαρτίον ὀφείλον λέγεσθαι κατὰ τὴν ἀνέκαθεν χρεῖαν. Εὐρέθη γάρ ποτε τοῖς λουομένοις ἀντὶ σπόγγων πλέγμα τι ἀπὸ σπάρτων ὡς εἰκὸς» (1604.18). Ὁ τριβόμενος λοιπὸν μὲ τὰ σπαρτία ταῦτα ἐσπαρτεύετο καὶ κατὰ μετὰθεσιν ἐπαστρεύετο, ἐκαθαρίζετο τουτέστιν.

Ἐκ τῶν ἐν τοῖς μεσαιωνικοῖς λοιπὸν λουτροῖς συμβαινόντων ἔλαβε τὴν ἀρχὴν τὸ σημερινὸν παστρεύω τὸ γενικῶς πλέον ἀντὶ τοῦ καθαρίζω λεγόμενον¹.

ΦΑΙΔΩΝ ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ

¹ Ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς ἐφρῶνει ὅτι σπαρτεύω ἐσήμαινε καθαρίζω τὸ ἔδαφος διὰ σαρώθρου ἐκ σπάρτου κατασκευασθέντος. Τὰ σπάρτινα ὅμως σάρωθρα ἦσαν βεβαίως κατὰ τὸν μεσαιῶνα πολὺ σπανιότερα τῶν ἐν τοῖς λουτροῖς σπαρτίων.